

Мартиненко Валентина Олександрівна, кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

Програмові вимоги до формування навички читання молодших школярів і реалії шкільної практики

Формування повноцінної навички читання як базового метапредметного уміння не завершується в початковій школі, а удосконалюється протягом навчання учнів на всіх рівнях шкільного освіти. Володіння технікою, а також основами смислового читання є необхідною передумовою успішного опанування змісту всіх шкільних предметів, становлення компетентної особистості, навчання впродовж життя. Ці положення виділяються серед пріоритетних у чинному Державному стандарті початкової загальної освіти.

У Типових освітніх програмах для 1-2 і 3-4 класів, розроблених під керівництвом О. Я. Савченко, у змістовій і результативній їх частинах наголошується на оволодінні учнями навичкою читання як універсальним інструментом функціональної грамотності [ ]. Зокрема, сюди входить здатність самостійно користуватися навичкою читання вголос і мовчки з метою одержання інформації з текстів різних видів і передачі одержаної інформації під час міжособистісного спілкування, спілкування з допомогою текстів й інших повідомлень. Тобто, це такий рівень грамотності, який дає людині можливість активно взаємодіяти із соціальним середовищем, уміння швидко у ньому адаптовуватися.

Серйозний виклик, який постав перед початковою школою в останні десятиріччя, це зростання кількості дітей з труднощами навчання читання, що пов'язано з недостатнім розвитком у них базових пізнавальних функцій, які забезпечують здійснення повноцінної читацької діяльності: артикуляції, механізмів уваги, пам'яті, зорового сприймання, мовлення, довільної регуляції діяльності та ін.. При цьому дефіцит розвитку або несформованість однієї з них призводить до системних чи окремих труднощів під час навчання дітей читання.

У складному процесі формування навички читання виділяється кілька етапів: *аналітичний* – усвідомлене, контрольоване диференціювання буквених знаків, що супроводжується фонемним аналізом і на цій основі – відтворення звукового образу слова (читання побуквене, поскладове); *синтетичний*, коли процес диференціювання буквених знаків, фонемного аналізу зливається в єдиний процес і відтворюється звуковий образ слова (читання словами); *етап автоматизації*: процес прочитування слова (групи слів) пов'язується із семантикою, значенням; відбувається сприймання, розуміння смислу.

Відзначимо, що далеко не всі учні початкової школи переходять до третього етапу(рівня) сформованості навички читання. Вивчення сучасної шкільної практики показує наявність у 2-х класах учнів, які застосовують побуквений, а в 3-4 класах - поскладовий способи читання. Як наслідок - дитина лише фрагментарно розуміє зміст того, що читає. Значний відсоток дітей хоча і оволодівають технічною стороною навички, рівень цілісного розуміння, спілкування за змістом прочитаного залишає бажати кращого. У чому полягають причини таких від'ємних тенденцій, які мають об'єктивний і суб'єктивний характер?

Як вже зазначалося, частина школярів під час вступу до школи має функціональну незрілість важливих когнітивних процесів, яка є істотною перешкодою для прогресу дитини у читанні. Отже, є необхідність проведення поглибленого діагностувального обстеження дітей перед систематичним навчанням у школі для оцінки реального рівня їхнього когнітивного розвитку, врахування соціальної ситуації розвитку з подальшою індивідуалізованою корекційною роботою, яка має зменшити вірогідність переростання тимчасових невдач дитини у хронічну неуспішність. Сьогодні, на жаль, ця робота проводиться на неналежному рівні. Шкільні логопеди і психологи фіксують лише очевидні показники (вади мовлення: заїкання, картавість, шепелявість); слабкий зір тощо. Такі надважливі для розвитку навички читання чинники, як фонематичний розвиток, зорове сприймання, різні властивості уваги школярів у більшості випадків не відстежуються. Частотність зазначених вище труднощів на початку навчання дітей у школі могла б бути значно нижчою за умови

відповідної підготовки дітей у дошкільлі. Йдеться про виконання в ігровій формі продуктивних вправ на розвиток фонетико-фонематичного сприймання, а також збагачення словникового запасу дитини. Адже фонематична підготовка і словниковий запас є дуже важливими чинниками розвитку навички читання не лише на початку її формування в 1 класі, але і на подальших етапах розвитку.

Вивчення апарату орієнтування змісту чинних підручників з читання для початкової школи засвідчує такі тенденції: цілеспрямоване інтенсивне формування навички читання у букварний період та відчутне зниження кількості вправ і завдань з розвитку різних характеристик технічної сторони навички у післябукварний період (1 клас); помітне послаблення уваги до розвитку техніки читання у 2-4 класах. Таку ситуацію можна пояснити скороченням обсягів підручників з читання, які ще донедавна видавалися у двох частинах. За таких умов педагог змушений форсувати темп навчання читання; він позбавлений достатньої можливості для розвитку і закріплення читацьких навичок, набутих школярами у період навчання грамоти.

Загальновідомо, що обсяги змісту навчального матеріалу з усіх предметів від класу до класу збільшуються. Очевидно, що темп читання і зорового сприймання змісту від 2 до 4 класу мають нарощуватися. Діти, які не досягли третього(автоматизованого) етапу розвитку навички читання, не здатні повноцінно ні прочитати, ні зрозуміти текст. Поступово у них формується такий нераціональний, неефективний механізм читання, який одержав назву «читання за здогадкою», коли учень, прагнучи якомога швидше прочитати підручковий чи інший навчальний матеріал, правильно диференціює лише перші кілька літер, а кінець слова просто механічно домислює. Відтак, дитина втрачає смисл того, що читає. Якщо своєчасно (на перших етапах навчання) не усунути такий недолік, у подальшому перевчити дитину буде дуже важко або неможливо. Труднощі читання можуть залишитися. Така дитина буде читати, не розуміючи змісту, і в основній, і старшій школі.

У контексті негативних тенденцій розвитку навички читання молодших школярів варто виділити вплив екранних технологій, з якими активно взаємодіють сучасні діти. Спостерігається зниження концентрації уваги, обсягів

робочої пам'яті під час читання лінійних традиційних текстів на паперових носіях. Тривале перебування дитини перед екраном, яскравий, емоціогенний, динамічний відеоряд, який швидко змінюється, зумовлює миттєву інтерактивну комунікацію, збуджує емоційно-чуттєву сферу дитини, у більшості випадків викликає позитивні емоції. Такий позатекстовий спосіб світосприймання, перевага візуальних символів породжує «кліпову свідомість», викликає у дитини труднощі читання лінійної, одностильної інформації, тексту на папері, де події розгортаються поступово, не досить динамічно, без гострих кульмінаційних моментів. Учневі важко тривалий час утримувати увагу. Обсяги змісту тексту, який сприймається за одиницю часу, істотно скоротилися [4;5].

Поглиблене аналітичне читання все частіше підмінюється поверховим (фрагментарним) переглядом текстів. Більшість сучасних учнів 3-4 класів під час самостійного опрацювання змісту творів, відповідей на поставлене запитання, пошуку потрібної інформації в тексті не відчують потребу у його перечитуванні, застосуванні потрібного виду читання, залучення додаткових інформаційних джерел, моніторингу якості свого читання. Дитина повністю довіряє тому, що вона запам'ятала і зрозуміла після первинного сприймання.

Важливо взяти до уваги, що ефективність формування технічної сторони навички читання визначає успішність розвитку інших читацьких умінь, і в першу чергу, повноцінність розуміння. Ось чому так важливо знати причини виникнення труднощів читання у дитини на перших етапах навчання.

Література:

Корсакова Н. К. Неуспевающие дети: нейропсихологическая диагностика младших школьников. М.: Юрайт. 2017. 156 с.

Типова освітня програма для учнів 1-2 класів [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>

Типова освітня програма для учнів 3-4 класів [електронний ресурс] <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>